

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

ביאור דברי רבא בהקדמת אשה לאיש בבית דין

בגמרא ביבמות (ק.) אמר רבא, מרישא כי הוו אתו גברא ואיתתא לדינא קמאי, הוה שרינא תיגרא דגברא ברישא, אמיןא דמיחייב במצות. היינו שרבא היה מקדים לדון בדין האשה לפני דין האיש, כיון שהוא מחוייב במצוות ולכן יש להקדימו. אלא ששנינו בברייתא שבחלוקת מעשר שני הנעשית בבית, חולקין לאשה תחילה ופוטרינ אותה מיד, ובעקבות כך חזר בו רבא והורה שיש לדון את דין האשה תחילה משום זילותא.

וראשית יש לברר מדוע סבר רבא בתחילה כי יש להקדים את האיש לאשה, ומה בכך שהוא 'מחוייב במצוות'. והנה במשנה במסכת הוריות (ג.) שנינו: האיש קודם לאשה להחיותה ולהשיב אבידה. ופירש הרמב"ם (פיה"מ פ"ג מ"ז) כבר ידעת שהמצוות כולם חייבין בהן הזכרים, והנקבות בקצתם, והוא מקודש ממנה, ולפיכך קודם להם להחיות. והלך אחריו הרע"ב בפירושו למשנה. ולכאורה היה נראה לפי זה שמכח דין זה סבר רבא שיש להקדים איש לאשה לענין דין תורה, כדרך שיש להקדימו לענין להחיותו ולהשיב אבידתו.

עוד צריך לבאר מסקנתו של רבא, שמשום זילות האשה יש להקדים דינה בבית דין, ולמד זאת מדין הקדמתה בחלוקת מעשר עני. ובמשנה בהוריות שם שנינו עוד: והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי. ופירש הרע"ב, שהוא לפי שבושטה מרובה מבושתו של איש. ואם כן צריך ביאור מדוע הוצרך רבא להביא ראיה לסברא זו מכח דין חלוקת מעשר עני, הלא כיון שסבירא ליה שיש זילות לאשה בבית דין, ממילא אפשר ללמוד את דינה מדין כסות שקודמת בו לאיש כיון שבושטה מרובה מבושתו של איש.

ובפשטות היה נראה כי רבא הסתפק בגדרה של המתנה, שתחילה היה סבור שגדרה כלהחיותו ולהשיב אבידתו, שאיש קודם לאשה. אך כיון שראה דין הברייתא בחלוקת מעשר עני שנותנים לאשה תחילה משום זילותא, אם כן רואים אנו שהמתנה יש בה משום בושה, ודינה כדין כסות שאשה קודמת לאיש מחמת שבושטה מרובה, ולכך חזר בו רבא והקדים אשה לדין כדי שלא תמתין כדין כסות ולא כדין להחיותו ולהשיב אבידתו.

קושיית הבאר שבע על דין המשנה בהוריות מקדימת אשה לפרנסה ולמעשר עני

ובבאר שבע (הוריות שם) הקשה על דין המשנה מהברייתא המובאת בגמרא בכתובות (סז.): תנו רבנן, יתום ויתומה שבאו להתפרנס, מפרנסים את היתומה ואחר כך מפרנסים את היתום, מפני שהאיש דרכו לחזור ואין אשה דרכה לחזור. ולכאורה טעם זה שייך בין לענין פרנסת מזון ובין לענין פרנסת כסות, ומבואר שהאשה קודמת לאיש בשניהם, ומדוע במשנה בהוריות חילק התנא שרק לענין כסות אשה קודמת ואילו לענין להחיות האיש קודם.

ועוד הוסיף והקשה מדברי הברייתא המובאת בגמרא ביבמות הנ"ל, שאם באו אישה ואשה למקום שחולקין מעשר עני, נותנין לאשה תחילה ופוטרינ אותה מיד ואחר כך נותנים לאיש, משום זילותא. ולא ביאר הבאר שבע מה הוקשה לו מדברי הברייתא, ולכאורה כוונתו להקשות שמבואר שם ש'להחיותו' בפרנסת מזון חשוב זילותא ומקדימים את האשה לאיש. ומכח קושיות אלו מסיק הבאר שבע שבאמת דין כסות ומזון שווים זה לזה - והאשה קודמת לאיש בזה ובה. ומה שמבואר במשנה שהאיש קודם לאשה להחיותו, היינו באופן ששניהם טובעים בנהר או אם נפל גל על שניהם, שאז מצילים ומפקחים את הגל תחילה מעל האיש.

ואמנם יש לתמוה על קושיית הבאר שבע מסוגיית הגמרא ביבמות, שהרי רבא למד מכח ברייתא זו להקדים אשה לאיש גם בדין תורה, ועל כרחך שלמד בביאור הברייתא שבאמת עצם קבלת המזון אין בה משום זילותא, וכל הזילותא היא בהמתנת האשה, ואם כן אין כל סתירה בין הברייתא לדברי המשנה בהוריות, שהרי המשנה עוסקת בעצם ה'להחיותו' שבזה באמת איש קודם כי אין לאשה כל זילותא במה שאינה מקבלת עדיין את מזונה, ואילו הברייתא עוסקת באופן שהולכת וממתנת לקבלת המעשר עני שאזי יש זילותא בעצם ההמתנה.

ביאור היד אליהו בחידוש שבא רבא להשמיענו

ובעיקר ביאור דברי רבא, ביאר בספר יד אליהו (הו"ד בביאור אגדות חז"ל יבמות שם) שבא רבא להשמיענו שהדין המבואר בברייתא שמקדימים אשה לחלוקת מעשר עני, אינו דוקא לענין מעשר עני, ואין הזילותא שיש לאשה תלויה בכך שהמעשר הוא בתורת צדקה, וכמו שאמרו בגמרא בכתובות (סז.) שאין דרכה של אשה לחזר על הפתחים, אלא דין זה הוא אף בנוגע להקדמת דינה בבית דין, וכמו שאמרו בגמרא בכתובות (צז:) אין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבית דין. וכן בגמרא ביבמות (מב:) אמר אביי אשה בושה לבא לבית דין. וטעם הדבר משום 'כל כבודה בת מלך פנימה', עכ"ל.

ויש להעיר כי לפי דבריו נמצא שבאמת אין כל שייכות בין דין מעשר עני לדין בית דין, שהרי במעשר עני הזילותא היא במה שנצרכת לקבלת צדקה וכעין מה שאמרו בגמרא שאין דרכה שלא אשה לחזר על הפתחים, ואילו דין הקדמת דינה בבית דין, אמנם אף הוא משום זילותא, אך בושה אחרת היא, שאשה בושה לבוא לבית דין. ומכל מקום שורש אחד להם ש'כל כבודה בת מלך פנימה'. ואמנם לפי מה שנתבאר היה אפשר לפרש באופן אחר, שאכן בא רבא לחדש שאין הזילותא במעשר עני מחמת הצטרותה לקבלת צדקה, אלא עצם ההמתנה במקום זה יש בה משום זילותא, וממילא למד רבא

קדימת

איש

לאשה

ואשה

לאיש

יום רביעי טז סיון

יבמות דף ק

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

שהוא הדין לכל מקום - שההמתנה בו יש בה משום זילותא והאשה קודמת שלא תצטרך להמתין.

ומה שחידש רבא שאכן זה טעם הקדימה, ולא פירש שטעם הקדימה משום שאין דרכה של אשה לחזור על הפתחים, ואם כן לא נוכל ללמוד מדין זה לדין קדימה בדין תורה. נראה לפרש, שסבירא ליה לרבא שטעם זה שייך רק לפני שהחלה מחזרת על הפתחים, שאזי מקדימים אנו אשה לאיש כדי שלא תצטרך לחזור על הפתחים. אבל אשה שכבר עומדת לפני בעל הבית לקבל מעשר שני, הרי היא מחזרת על הפתחים, ולא מצאנו דין קדימה כדי שלא תמשיך לחזור על הפתחים, ולכן ביאר רבא שדין אחר אמור כאן - שכל המתנת האשה במקום שאינו נוח לה יש בה משום זילותא ומקדימים אותה לאיש כדי שלא תמתין עוד, וממילא אפשר ללמוד מדין זה להמתנה בבית דין.

נפקא מינה בין הביאורים בדברי רבא ויישוב ההערה על הבאר שבע

ולכאורה היה אפשר לומר נפקא מינה בין הביאורים, באופן שהאשה ממתנה במקום שאינו זילותא, שלדעת היד אליהו הרי אין זילותא ולא נקדימה, משא"כ לדברינו תקדם האשה כיון שההמתנה עצמה יש בה משום זילותא. אמנם נראה שאין הדבר כן, כי אף לדברינו שחידש רבא שהמתנה יש בה זילותא, היינו דוקא באופן שממתנת לדבר שיש בו זילותא, כגון לחלוקת מעשר עני או לדין תורה, אבל במקום שממתנה לדבר שאין בו זילותא - אין זילותא גם בהמתנה ולא נקדים אשה לאיש. ומכל מקום אף שאין נפק"מ בין הביאורים, רוח לנו בביאור זה השייכות בין המתנת אשה לדין תורה ובין המתנת אשה לקבלת מעשר עני - שלדעת רבא יסוד אחד נאמר בדינם שאין מעכבים אשה הממתנת לדבר שיש בו זילותא.

והנה לדברי היד אליהו מבוארת היטב הערת הבאר שבע מהברייתא ביבמות על דברי המשנה בהוריות, שכן מבואר בברייתא שיש זילותא בקבלת המעשר עני, ואין סברא לחלק בין 'להחיותו' במזון לבין 'להחיותו' בכסות, וכהערת הבאר שבע. וגם לפי דברינו שרבא חידש שהמתנה יש בה משום זילותא, אך מכל מקום מכלל דבר אנו למדים שגם עצם קבלת המזון יש בה משום זילותא, שהרי אם לא כן - גם ההמתנה לא היתה חשובה זילותא, וכיון שיש בקבלת המזון זילותא - מדוע שונה דינה מדין 'כסות' שהאשה קודמת. ולכן מכריע הבאר שבע ש'להחיותו' המבואר במשנה בהוריות הוא לענין אחר.

קושיית הנצי"ב על טעם הרמב"ם ממקור קדימת כהן ללוי

ובסוף דבריו נוקט הבאר שבע גם כן כביאור הרמב"ם, שהטעם שאיש קודם לאשה הוא משום שהוא מקודש יותר מהאשה, לפי שהוא חייב אף במצוות עשה שהזמן גרמן משא"כ אשה. והנצי"ב במרומי שדה (הוריות שם) הביא דברי הבאר שבע, והקשה עליו מהמבואר במשנה שם שכהן קודם ללוי, והגמרא תרה אחר מקור לדין זה מהפסוק (ד"ה א' כג יג) "בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים", ואם אכן תוספת מצוות יש בה משום תוספת קדושה לענין קדימה להחיותו, אם כן יכולה היתה הגמרא ליישב שכהנים קודמים כיון שריבה בהם הכתוב מצוות. ולכן מבאר הנצי"ב טעם קדימת איש לאשה, לפי שהאיש קרוי 'קדוש' לגבי האשה שאינה מכונה אלא 'טהור', וטעם הדבר לפי שהאיש חייב בתלמוד תורה ולא האשה.

ונראה שהרמב"ם והבאר שבע הוכרחו לפרש כדבריהם שטעם קדימת האיש לאשה אינו מחמת חיוב תלמוד תורה אלא משום חיוב מצוות, וזאת מכח סוגיית הגמרא ביבמות, שכן רבא מפרש בדבריו שתחילה סבר להקדים דין האיש לאשה משום דמיחייב במצות, ואילו היה פירוש המשנה בהוריות כסברת המרומי שדה - משום חיוב תלמוד תורה - מדוע לא ביאר רבא שסבר להקדים דין האיש לאשה כיון שהוא חייב בתלמוד תורה.

וביושב הערת המרומי שדה מדוע לא ביארה הגמרא באופן זה גם את דין קדימת כהן על פני לוי, נראה לבאר שתוספת הקדושה שיש לאיש על פני אשה אינו בעצם הדבר שמצוות האיש יתירות על מצוות האשה, אלא שורש הענין בטעם שהאשה אינה מצווה במצוות שהזמן גרמא, שמבואר במפרשים שטעם הדבר הוא משום שהאשה משועבדת לבעלה - ואינה יכולה להשתעבד לקיום מצווה התלויה בזמן כיון שבאותו הזמן משועבדת כבר לבעלה. ונמצא ששורש הגריעותא שיש באשה הוא במה שיש לה אדון אחר ובבחינה זו אינה משועבדת לגמרי לעבודת קונה [וכעין מה שמצאנו בדברי הזוהר על הפסוק 'ובשביעית יצא לחופשי חינום', שחינם היינו חינום מן המצוות, שכשהיה עבד היה משועבד לאדונו והיה חסר לו בשיעבוד לאדון העולמיים]. ומעתה פשוט שסברא זו שייכת רק ביחס שבין איש לאשה ולא ביחס שבין כהן ללוי, אף שריבה הכתוב מצוות לכהנים, שכן העדר מצוות אלו אצל הלוי אינה נובעת מכך שאינו משועבד להשם, ולכן אין הדבר פוגם בקדושתו.

האם עבד קודם לשפחה והאם אשה ישראלית קודמת לעבד

ובספר שיח התורה (ח"ב, שאלה תקלד על הוריות שם) נשאל רבי חיים קניבסקי זצ"ל אם עבד קודם לשפחה כיון שאין עבד מחוייב ביותר מצוות משפחה, והשיב: עבד גרע מאשה. ולכאורה תשובה זו עיקרה לבאר מדוע תקדם אשה לעבד כיון שסוף סוף לענין מצוות דין שניהם שווה. ובספר שלמי יוסף (הוריות, עמוד תקט) הביא בשם ספר בני ראם (סימן צט אות יא) שהסתפק בעבד ושפחה כנענית אם יש להקדים העבד לשפחה, וכתב בשם הגר"ק שיש מצוות שיש רק לעבד ואין לשפחה ולכן עבד קודם לשפחה.

ובביאור הדבר שעבד גרע מאשה אף שחייבים באותם המצוות, יש לומר על פי מה שנתבאר, שאמנם העבד והאשה חייבים באותם המצוות, אך גדול שיעבוד האדון על עבדו משיעבוד האיש על אשתו, ולכן לענין קדושתם - גדול קדושת האשה מקדושת העבד, והמקודש יותר - קודם.

"נראה
שתוספת
הקדושה
שיש לאיש
על פני אשה
אינה בעצם
הדבר
שמצוותיו
יתירות,
אלא שורש
הגריעותא
במה שיש
לה אדון
אחר ואינה
משועבדת
לעבודת
קונה"

החידוש היומי
מוקדש לזכות
התורם הנכבד
שליט"א
להצלחה בכל ענייניו
ברו"ג